

Kivipulaa ja tuontilisenssianomuksia. Synteettiset jalokivet tuontituotteina Suomessa 1940- ja 1950-luvuilla

Mia Haittoniemi

Tässä artikkelissa tarkastelen synteettisten jalokivien maahantuontia 1940–1950-luvuilla, jolloin sodan vuoksi asetetut ulkomaankaupan rajoitukset olivat voimassa. Tuotteille tuli anoa maahantuontilupa täyttämällä tuontilisenssianomus, jossa aikaisempaa tarkemmin eriteltiin tavaran kauppanimitys. Näin synteettiset eli ihmisen valmistamat jalokivet, joiden maahantuontia ei aiemmin dokumentoitu, nousivat hetkeksi esiin omana tuoteryhmänään. Artikkelissa selvitän, millainen merkitys synteettisillä jalokivillä oli materiaalipulaa potevalla ja siitä toipuvalla kultasepänalalla. Lisäksi selvitän, milloin maahantuonti käynnistyi, kuinka laajaa se oli, ja mistä kivet olivat lähtöisin. Artikkelin aineistona käytän synteettisiin jalokiviin kohdistuneita tuontilisenssianomuksia vuosilta 1947 ja 1953 sekä Kultaseppien lehden kirjoituksia 1940–1950-luvuilta. Analysoin aineistoa lähiluvun avulla kulttuurihistorian näkökulmasta. Artikkelissa osoitan, että puute synteettisistä jalokivistä aiheutti kultasepänalalla eripuraa pienten työpajojen ja teollisten valmistajien kesken, mutta avasi myös mahdollisuuksia yhteistoimintaan. Maahantuonti käynnistyi vähitellen 1940-luvun lopulla, ja vuonna 1953 tuonnin arvo oli noin kuusi miljoonaa markkaa. Kivien lähtömaiksi mainittiin Tšekkoslovakia, Ranska, Sveitsi ja Itä-Saksa. Synteettiset jalokivet ylläpitivät kultasepänanalan työllisyyttä ja yritystoimintaa tarjoamalla kotimaisille koruvalmistajille mahdollisuuden toimia ja kehittyä aikana, jolloin aitoja jalokiviä ei ollut saatavilla tai ne olivat hyvin kalliita.

Avainsanat: jalokivet, synteettinen, laboratoriokasvatettu, korut, koruhistoria, koristautuminen, kultasepäнала, Kultaseppien lehti, luottamusneuvosto, lisenssitoimikunta, tuontilisenssianomus, maahantuonti

Synthetic Gemstones as Imported Goods: Stone Shortage and Licensing in Finland in the Period 1940–1950

*This article examines the importation of synthetic gemstones into Finland during the 1940s and 1950s, a period when wartime foreign trade restrictions were still in effect. The aim of this study was to clarify the significance of synthetic (man-made) gemstones in the goldsmithing trade. For this purpose, I draw on import licence applications for synthetic gemstones from 1947 and 1953, and articles published in *Kultaseppien lehti* (Goldsmiths' Journal) during the 1940s and 1950s. I analysed these materials through close reading and from a cultural history perspective. My findings show that the importation of synthetic gemstones began in the late 1940s. The scarcity of synthetic gemstones caused tensions between small workshops and industrial manufacturers but opened up opportunities for collaboration. The total value of imports in 1953 reached nearly six million Finnish marks, with Czechoslovakia, France, Switzerland and East Germany listed as countries of origin. Synthetic gemstones provided domestic jewellery makers with a vital opportunity to remain in operation and continue developing their products at a difficult time.*

Keywords: gemstones, synthetic, laboratory-grown, laboratory-created, man-made, gems, jewellery, history, goldsmithing, foreign trade, import, shortage

Johdanto

Artikkelissa tutkin synteettisten eli laboratoriossa kehitettyjen jalokivien maahantuontia aikana, jolloin sotavuosina asetetut ulkomaankaupan rajoitukset olivat vielä voimassa, ja kaikkea maahantuontia varten tarvittiin valtion lisenssitoimikunnan myöntämä lupa. Lupaa anottiin täyttämällä lomake – tuontilisenssianomus – jossa tuli muiden tietojen ohella ilmoittaa tarkasti tuotavan tavaran kauppanimitys. Näin synteettiset jalokivet, jotka aikaisemmin sulautuivat jalokivien kokonaistuontimääriin, nousivat hetkeksi esiin omana ryhmänään, ja niiden maahantuontia on mahdollista tutkia.

Maahantuonnin tarkastelun lähteaineistona käytän synteettisiin jalokiviin liittyviä, vuosina 1947 ja 1953 käsiteltäviksi jätettyjä tuontilisenssianomuksia. Niiden lisäksi hyödynnän *Kultaseppien lehdessä* 1940- ja 1950-luvuilla julkaistua maahantuontiin liittyvää kirjoittelua sekä täydentävästi muita lehtikirjoituksia. Lähestyn aineistoani lähiluvun avulla, taustoittaen ja ristiin lukien ja kysyn: mitä tuontilisenssianomukset ja *Kultaseppien lehden* kirjoitukset kertovat synteettisten jalokivien merkityksestä kultasepäälällä? Milloin niiden maahantuonti käynnistyi? Kuinka paljon synteettisiä jalokiviä tuotiin maahan, ja mistä kivet olivat lähtöisin? Entä millainen laajempi näkymä niiden kautta avautuu sodasta toipuvaan ja materiaalista pulaa potevaan Suomeen?

Synteettiset jalokivet ovat laboratoriossa luotuja keinotekoisia tuotteita, joiden sisäinen rakenne, kemiallinen koostumus ja fysikaaliset ominaisuudet ovat olennaisilta osiltaan

samat kuin niiden luonnossa syntyneillä vastineilla (CIBJO 2022, 28). Luonnossa syntyneet ja laboratoriossa luodut jalokivet ovat usein niin toistensa kaltaisia, että niiden erottaminen vaatii erikoisosaamista ja -välineitä. Synteettisten jalokivien kaupallinen tuotanto alkoi Ranskassa 1900-luvun alussa synteettisen rubiinin myötä ja laajeni myöhemmin kattamaan useita valmistusmaita ja jalokivilajeja. Kultasepänalalle suunnattuja synteettisiä jalokiviä käytettiin jalometallikoruissa aitojen jalokivien tapaan, mutta yksilöllisen luksuksen sijaan ne olivat edullista massatuotantoa. Tässä artikkelissa käsiteltävän ajanjakson aikana kaupallista merkitystä suomalaisilla korumarkkinoilla oli synteettisellä rubiinilla ja safiirilla (korundit), spinellillä sekä smaragdilla (ks. esim. Laitakari 1936, 104–105; Heikkilä 1961, 22). [1]

Suomessa synteettiset jalokivet ovat tuontituotteita. Tullissa ne sisältyivät vuosina 1939–1960 tavaralajikokonaisuuteen ”Oikeat helmet, jalokivet ja jalot metallit; niistä valmistetut teokset; metallirahat” ja sen alla tarkemmin tavaralajiin ”61-003 jalokivet ja puolijalokivet; myös keinotekoiset” [2]. Nimikkeen sisällä ei erilaisten kivien tuontimääriä eritelty, joten synteettisten jalokivien osuutta kokonaistuonnista ennen 1960-luvun alkua ei tiedetä [3]. Yllättäen kauppanimitys ”synteettiset jalokivet” (myös syntetiska stenar, keinotekoiset jalokivet) nousee tuontilisenssianomuksissa kirjoitetussa muodossa esiin ja avaa ainutlaatuisen näkymän varhaisempaan maahantuontiin. Tämä tutkimus on jatkoa aiemmin julkaistulle artikkelille, jossa tarkastelin synteettisiin jalokiviin liittyvää tukkumainontaa *Kultaseppien lehdessä*. Havaitsin, että kuudentoista vuoden tauon jälkeen synteettisten jalokivien mainonta alkoi uudelleen vuonna 1952 (Haittoniemi 2024a, 43, 45). Etsiessäni lisää tietoa siitä, millainen yhteys mainonnan ja maahantuonnin välillä oli, päädyin tuontilisenssianomusten pariin.

Jalokivikaupan historiaa on kansainvälisesti tutkittu jonkin verran (ks. esim. Bycroft & Dupré 2019; Lane 2010). Suomessa Kirsi Vainio-Korhonen on väitöstutkimuksessaan tarkastellut kultasepäntyötä Ruotsin ajan lopulla ja sivunnut myös jalokiviä ja niiden jäljitelmiä. Hänen lähdeaineistoistaan ei juurikaan löytynyt mainintoja jalokivistä, mutta Vainio-Korhonen arvelee, että tarvittaessa olisi voitu käyttää kotimaisia helmiä, kierrättää kiviä vanhoista koruista tai tuoda uusia esimerkiksi Tukholmasta. Vainio-Korhonen löysi kuitenkin runsaasti mainintoja lasikivistä, joita ilmeisesti käytettiin paljon. Niiden alkuperään hänen tutkimuksensa ei kuitenkaan perehdy tarkemmin (Vainio-Korhonen 1994, 100).

Korut ovat osa asusteiden monimuotoista ryhmää ja olennainen osa muotia (esim. Giorcelli 2011, 4–5). Aitojen jalokivikorujen ja epäaitojen pukukorujen käyttötavassa 1920-luvulla tapahtunut muutos on yhdistetty Ranskan Haute Couture -kulttuuriin, vaatemuodin kehitykseen ja ajankodan sosiaalisiin muutoksiin (esim. Bliss 2019, passim.). Korut olivat olennainen osa esimerkiksi Garielle ”Coco” Chanelin (1883–1971) 1920-luvulla luomaa pukeutumistyyliä. Chanel tuli tunnetuksi siitä, että hän kannusti esimerkillään käyttämään arvokkaita jalokivikoruja yhdessä pukukorujen kanssa (esim. Banta 2011, 96). Suomessakin pukukorut olivat suosittuja 1920–1930-luvuilla ja sodan jälkeisessä pukeutumisessa 1950-luvulla niitä toisinaan käytettiin yhdessä jalometallikorujen kanssa. Aidot korut säilyttivät kuitenkin asemansa tärkeiden juhlien koristajina. (Kopisto 1997, 34, 46, 102.) Koristautumisen näkökulmasta synteettiset jalokivet on usein sijoitettu aitojen jalokivien ja lasijäljitelmien

välimaastoon. Gemmologi, jalokiviseppä Herbert Tillander (1909–2006) totesi vuonna 1945 *Jalokiviopin perusteet* -kirjassaan että, ”[s]ekä synteettisillä kivillä että jäljitelmillä on kiistämätön paikkansa jalokivikaupassa” ja huomautti, että niillä on ”ominaisuuksia, jotka ovat kyllin arvokkaita tyydyttämään kehittyntäkin esteettistä makua” (Tillander 1946, 107). [4]

Synteettisten jalokivien historiaan liittyvää tutkimusta on vähän (ks. esim. Vaupel 2015; Nassau 1980). Suomessa se muodostuu väitöstutkimukseeni liittyvien artikkelien lisäksi pro gradu -tutkielmastani, jossa tarkastelin synteettisten jalokivien merkityksen muodostumista Suomessa 1900-luvun alussa (Haittoniemi 2013; 2024a; 2024b). Synteettisten jalokivien kansainvälistä kauppaa, kauppareittejä tai maahantuontia Suomeen ei ole aiemmin tutkittu. Tämän tutkimuksen alkuperäisaineistona käytettyjä tuontilisenssianomuksia ei tietojeni mukaan myöskään ole hyödynnetty lähdemateriaalina vastaavassa laajuudessa aiemmin.

Artikkelin aluksi tarkastelen sotavuosia, mutta keskityn sitten sotaa seuranneisiin vuosiin, jolloin tavarapula alkoi vaiheittain väistyä nousevan elintason ja runsaamman tavaramaailman tieltä. Sodan päätyttyä edessä olivat sotakorvausten maksu, siirtoväen asuttaminen ja sodan tuhojen korjaaminen. Maahantuonnista riippuvaisen Suomen kauppayhteydet olivat aluksi Ruotsia lukuun ottamatta poikki ja niiden käynnistyttyä maahantuontia hillitsi viranomaissääntely ja kova valuuttapula. (Aunesluoma 2011, 92–95, 101.) Kotimaan kaupassa tiukin säännöstely päättyi vuoteen 1949, mutta tuontia alettiin laajamittaisesti vapauttaa säännöstelystä vasta vuonna 1955, jolloin huomattavaan osaan tuonnista alettiin soveltaa ns. automaattista lisensointia (Pihkala 1982, 353; Heikkinen 1994, 462). Kultasepäanalalla paremmista ajoista kertoi se, että vuonna 1947 kultasepät olivat tyytyväisiä kullan riittävyyteen ja vuonna 1951 hopean saantimahdollisuuksiin. Alkuvuonna 1954 alalla koettiin paluun ”säännölliseen elämän menoon” olevan käsillä. (Laati 1955, 144, 149, 152.)

Jalokivet ja jalometallit ovat olleet haluttuja kautta aikojen. Suomen ensimmäisen jalokivihiojan, gemmologi Tauno Parosen mukaan jalokivissä viehättävät rahallisen arvon ja korukäytön –statusarvon – lisäksi esimerkiksi niiden esteettiset ominaisuudet ja kiviin liittyvä mystiikka. Hän katsoo, että tieteellinen tieto on ajan saatossa korvannut mystiikan, mutta lisääntynyt ymmärrys jalokivien ominaisuuksista on vain kasvattanut näiden luonnon taideteosten arvoa. (Paronen 1988, 15–16.) Kullan tuotantoon ja kauppaan perehtynyt journalisti Timothy Green on puolestaan kiinnittänyt huomiota siihen, että huomattavasta rahallisesta arvosta huolimatta suhdettamme kultaan määrittää usein järjen sijaan tunne – pelko (Green 1968, 12 ja 152). Tämä voi osaltaan selittää sotavuosien kiihkeää korutuotteiden ja jalokivien kysyntää, jota kuvaan artikkelin kolmannen luvun alussa. Esteettisten ja sosiaalisten funktioidensa ohella korut ja jalokivet ovat helposti liikuteltavaa ja rahaksi (tai toiseen muotoon) muutettavaa omaisuutta, joka tuo turvaa epävarmoina aikoina.

Esittelen seuraavaksi artikkelin tutkimusaineiston. Koska tuontilisenssianomuksia on käytetty lähteinä verraten vähän, kiinnitän erityistä huomiota niiden tarkasteluun. Tämän jälkeen analysoin synteettisten jalokivien maahantuontia neljässä luvussa, joista ensimmäisessä käsittelen puutteen ja luottamuksen suhdetta ja toisessa puutteen

nostattamaa eripuraa ja oma-aloitteisuutta. Kolmannessa analyysiluvussa perehdyn kivien mahdollistamaan yhteistyöhön ja neljännessä niiden tuomaan elinvoimaan.

Tuontilisenssianomukset ja *Kultaseppien lehti* lähteinä synteettisten jalokivien maahantuonnin tarkastelussa

Toisen maailmansodan alettua ja ulkomaanvaluutan käytyä Suomessa vähiin, kiellettiin 16.9.1939 kaikki maahantuonti ilman uuden toimielimen, lisenssitoimikunnan, lupaa. Lisenssitoimikunta vastasi ulkomaankaupan säännöstelystä vuosina 1939–1953. Se toimi aluksi valtionvarainministeriön alaisuudessa, mutta siirrettiin vuonna 1940 kansanhuoltoministeriön ja vuonna 1942 kauppa- ja teollisuusministeriön alaisuuteen. Toimikunnan puheenjohtaja, varapuheenjohtaja ja kolme jäsentä olivat valtioneuvoston asettamia valtion virkamiehiä. Heidän jäsenyytensä oli henkilökohtainen niin, että samalla Suomen Pankki, ulkoasiainministeriö, kauppa- ja teollisuusministeriö, maatalousministeriö ja kansanhuoltoministeriö tulivat edustetuiksi. (Lehtinen 1945, 177–178.) Lisenssitoimikunnan avuksi perustettiin lisenssitoimisto, joka hoiti juoksevia asioita, mutta sai myös ratkaista joitakin lisenssipäätöksiä. Syyskuussa vuonna 1953 vastuu ulkomaankaupan säännöstelystä siirrettiin sitä varten muodostetulle lisenssivirastolle. (Lindgren 1963, 84, 117.) [5]

Lisenssitoimikunta ja sen apuna toiminut lisenssitoimisto työskentelivät paineen alla, sillä anomuksia jätettiin käsiteltäväksi 14 vuoden toiminta-ajalle jaettuna keskimäärin 530 päivässä. Lisenssitoimikunnan toimiaikana Suomen ulkomaankauppa perustui määräaikaisiin, usein vuoden mittaisiin bilateraalisiin eli kahdenvälisiin sopimuksiin (anomuksissa esiintyi nimitys clearing-kauppa), joissa tuotteiden kiintiöt oli yleensä määritelty hyvin tarkasti. Mitä yksityiskohtaisempia kiintiöt olivat, sitä enemmän lisenssien käsittely työllisti toimikuntaa, jonka päätöksentekoa ohjasivat kauppasopimusten lisäksi käytettävissä olevan valuutan määrä ja tuotteiden hinnat. (Lindgren 1963, 81–86). [6]

Lisenssitoimikunnan arkistoa säilytetään Suomen Elinkeinoelämän Keskusarkistossa (ELKA) Mikkelissä, jonne on tallennettu myös joitakin muita vastaavia, lähellä yritysmaailmaa olevia viranomaisaineistoja. Arkisto kattaa toimikunnan koko toiminta-ajan niiden asiakirjojen suhteen, jotka Valtionarkisto on päättänyt säilyttää pysyvästi. Valtaosa aineistosta on tuonti- ja vientilisenssianomuksia, joista on säilytetty vuodet 1939–1947 ja vuosi 1953. (Lisenssitoimikunnan arkistoluettelo, ELKA.) Koska aiempi tutkimukseni viittaa siihen, että synteettisten jalokivien maahantuonti käynnistyi 1950-luvun alussa, valitsin tarkastelun kohteeksi arkistoaineiston aukkoa reunustavat vuodet 1947 ja 1953. Aineistosta puuttuvien vuosien maahantuontia tarkastelen *Kultaseppien lehden* kirjoitusten avulla.

Lisenssitoimikunnan diaarit on arkistoitu vuosilta 1939–1953 ja niihin on kirjattu kaikki käsitellyt anomukset. Diaariin merkittiin tariffinimike, mutta tavaran kaupanimitystä ei eritelty, joten nimikkeen 61–003 taakse kätkeytyvien jalokivien laatu ei käy niistä selville. Diaareista ei myöskään käy ilmi oliko anomus hyväksytty vai hylätty eikä niihin merkittyjä yrityksiä ole aakkostettu. Näistä syistä diaarit eivät soveltuneet tutkimukseni aineistoksi.

Tässä artikkelissa käytettyä lisenssitoimikunnan tuottamaa materiaalia ei ole digitoitu, joten kaikkien vuosina 1947 ja 1953 käsiteltyjen tuontianomusten läpikäyminen ei ollut ajankäytön kannalta mahdollista. Siksi laadin mahdollisista maahantuojista listan, jolle valitsin *Kultaseppien lehdestä* 36 jalokiviin liittyvää yritystä tai yhteisöä. Löytääkseni lisää maahantuojia selasin läpi vuosien 1949–1950 vaihteessa muodostuneen tuontilisenssianomuksia käsittelevän diaarin ja etsin nimikkenumerolla 61–003 maahantuoneita kultasepäalan yrityksiä, joita löytyi yksi (Tuontilisenssianomusten diaari, Ab 26, kotelo 49–50, 1.12.1949–15.2.1950. ELKA).

Lisäksi selasin läpi kaikki vuonna 1953 käsitellyt tuontilisenssianomukset kohdista ”kulta”, ”kello” ja ”Suomen” ja lisäksi näin löytyneet kahdeksan yritystä listaan. Anomuksia selatessa löysin vielä kaksi maahantuojaa. Näin tarkasteluun valikoitui 47 yritystä, joiden tuontilisenssianomukset vuosilta 1947 ja 1953 kävin läpi selaamalla. Tällä tavoin muodostui 22 tuontilisenssianomuksen otos, jonka pohjalta synteettisten jalokivien maahantuontia tarkastellaan.

Tuontilisenssianomus

Valtion lisenssitoimikunnalta annetaan lupaa seuraavien tavarain tuontia varten viimeistään 30 / 4 / 19 53

Päätös: Tästä laetellut tavarat **myyväksytyt**

maahan tuotavaksi viimeistään 31.7.1954

Helsingissä 28 / 12 1953

Valtion lisenssitoimikunta

49C/48

Esitoja: 11

Tuontilisenssin nro 130852

Anomuksen nro 002570

Lisenssimaksu mk 300 + 2,572-

Kirj. 22 / 12 Lom

Tark 22 / 12 Til. 58

Toim. 22 / 12 Ark.

Tullitariffinimike, nro	Tavara (Kauppanimitys ja käyttötarkoitus)	Paino (tullitariffin paino) yksikössä Karat	Arvo cif. mk	74 Tarvittava ulkomaan valuutta US \$	Ostomaan	Alkuperämaa	Peruste tuontilisenssin anomiseen (Myykä tilinumeron päivämäärä; maksuohjeet (lisäarvo, ostosopimus- ja laskujärjestykset); onko tavara omaa varastoa varten vai osaksi myydyt, kassalle ja mitkä maksut?)	Sarakkeessa 2 mainittu tavarain koskeva tilasto				
								Anojan laasti omaa käyttöä ja varastoaan myyntiä varten; mk		Anojan laasti lisenssin laasteensa		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
61-003	Kaivotehtäviä jalokiviä	4000	924.000,-	4000,-		Itä-Saksa	Proforma-lasku					

Helsingissä syys-kuun 5 p:nä 1953

Ohjeita:

Kaikki merkinnät on tehtävä täydellisesti ja tarkasti. Erityisen tärkeää on, että merkintä sarakkeessa 1 Tullitariffinimike, n:o on oikea, sillä jos se ei ole täysin oikea, sarakkeessa olevan merkinnän kanssa, asetetaan nimikenumero anomuksen käsittelyn perusteeksi. Yhteisen lomakkeeseen saa kirjoittaa vain saman tullitariffin alaisuudessa olevia tavaroita. Sarakkeessa 3 ja 12 on ilmoitettava arvo ulkomaan valuutassa, eikä mk:ssa. Sarakkeessa 4 on ilmoitettava arvo tuontia, eikä tuontia vain anomuksessa mainittua tuontia.

Anojan osoite: Keskuskt. 4 B; H:ki Puh: 63 658

Anojan puolesta lisenssin saa E.K. Kontula (Asiamiehen nimi)

Asiamiehen osoite: Keskuskt. 4 B; H:ki Puh: 63 658

Kuva 1. Tuontilisenssianomus vuodelta 1953. Tässä lomakkeessa tiedusteltiin myös kolmen aiemman vuoden maahantuonnin määrää. Kuva: Mia Haittoniemi.

Vuonna 1953 tuontilisenssin anomista varten oli käytössä kaksi erilaista lomaketta, jotka oleellisilta osiltaan vastasivat toisiaan. Lisenssitoimikunnan toimiaikana käytössä oli A4- kokoinen vaakasuuntainen lomake (kuva 1), joka vaihtui syyskuussa 1953 lisenssiviraston hiukan pienempään pystylomakkeeseen (kuva 2). Anojan tietojen lisäksi niissä tuli ilmoittaa tavaralaji ja eritellä tuotavan tavarain kaupanimitys, tuonnin määrä, arvo, kauppaan tarvittava ulkomaan valuutan määrä, osto- ja alkuperämaa sekä peruste tuontilisenssin anomiselle. Lisenssitoimikunnan lomakkeessa tiedusteltiin myös aiemman tuonnin määrää ja varaston senhetkistä tilannetta. Lomakkeiden täyttöohjeet painottivat tietojen oikeellisuutta sekä kaikkien merkintöjen tekemistä ”täydellisesti ja tarkasti”, mutta yritykset ilmoittivat esimerkiksi maahantuonnin

perusteita ja edellisten vuosien maahantuontia vaihtelevalla innokkuudella. Annettujen tietojen perusteella on kuitenkin mahdollista hahmottaa myös arkistosta puuttuvien vuosien maahantuontia.

Kultasepänalalla toimineet yritykset ja yhteisöt laativat tuontilisenssianomuksia monien erilaisten tuotteiden maahantuontia varten. Aktiivisimmille toimijoille kertyi vuosittain kymmeniä anomuksia, joista ainoastaan osa liittyi jalokiviin ja niistä vain murto-osa koski synteettisiä jalokiviä. Esimerkiksi Kellomiehet Oy jätti vuonna 1953 yli 70 tuontilisenssianomusta, joista kaksi kohdistui jalokiviin ja vain toinen tavoitteli tuontilupaa synteettisille jalokiville (tuontilisenssianomus, kotelo nro 872, Kellomiehet Oy, n:o B450164, 4.5.1953. ELKA). Samana vuonna tukkuliike Ab. Hugo Grün & Co. Oy jätti kaikkiaan 36 anomusta, joista kymmenen koski jalokiviä ja kolme kohdistui synteettisiin jalokiviin (tuontilisenssianomus, kotelo nro 845, Ab. Hugo Grün & Co. Oy, n:o B 450548, 5.5.1953. ELKA; n:o 012303, 22.9.1953. ELKA; n:o 039605, 13.11.1953. ELKA). Anomusten määrää saattoi lisätä se, ettei lisenssitoimikunnan päätöksistä voinut valittaa eikä niiden perusteita ilmoitettu, joten läpimenon toivossa hylätyn anomuksen tilalle mahdollisesti vain laadittiin uusi. Tuontilisenssianomukset ovat alkuperäislähteinä haastavia, sillä käsittelyn kiivas päivätahti näkyy niissä konkreettisesti: lomakkeissa on paljon erilaisia leimoja ja nimikirjaimia sekä epäselviä, joskus päällekkäisiä tai erivärisillä kynillä tehtyjä merkintöjä. Joissakin lomakkeissa anojan ilmoittamia tietoja on viivattu yli ja joskus muutettu. Anomuslomakkeita tulkitessa onkin syytä ottaa huomioon, että kaikki merkinnät eivät ehkä avaudu nykylukijalle.

Toisena alkuperäislähteenä käytän *Kultaseppien lehteä*, joka oli Suomen Kultaseppien Liitto ry:n virallisten asioiden julkaisukanava. Lehti alkoi ilmestyä vuoden 1926 lopussa ja vuosina 1945–1955 vuotuisia numeroita ilmoitettiin olevan kymmenen, mutta käytännössä kaksoisnumeroita julkaistiin usein. *Kultaseppien lehdessä* esillä oli pääosin työnantajan näkökulma. Virallisten asioiden lisäksi siinä julkaistiin ammatin harjoittamiseen ja kultasepäntyöhön liittyviä kirjoituksia, mainoksia ja pakinoita, joiden voi ajatella kiinnostaneen ammattikuntaa laajemminkin (lisää ks. Haittoniemi 2024b, 38–39). Maahantuontiin liittyviä asioita tarkastelen pääasiassa pakinoiden, toimintakertomusten ja yhden yleisönosastokirjoituksen avulla.

Maahantuonti takkuua

Sodan alkaessa oli esimerkiksi jalokivisepäneliike A. Tillanderin varastossa paljon jalokivikoruja, hienoja jalokiviä ja kultaa. Sodan uhka ja inflaatio nostivat ostohalua niin, että yrityksen liikevaihto kasvoi huimasti. Parhaat esineet vedettiin kuitenkin heti pois myynnistä ja toimitettiin turvaan, ja muuta myyntiä rajoitettiin. Kultaesineiden hintoja nostettiin, mutta ostajia riitti silti niin, että huimasti nousevaa liikevaihtoa voitiin vain ihmetellä. Väli rauhan aikana korujen valmistaminen oli materiaalipulan vuoksi vaikeaa, mutta arvokkaiden jalokivikorujen kysyntä oli niiden hyvin korkeista hinnoista huolimatta edelleen kovaa. Sodan päätyttyä yritys saattoi nostaa jalokivikorujen hintaa 200 prosenttia sotaa edeltäneisiin hintoihin verrattuna ja tavarat myytiin silti nopeasti loppuun. Jalokivitöiden valmistus oli yrityksessä kuitenkin pitkään hyvin vähäistä ja kallisarvoisten jalokivikorujen valmistus alkoi uudelleen vasta 1940-luvun lopussa. (Tillander-Godenhelm 2016, 94–100.)

Sota vaikutti luonnollisesti korualaan kaikkialla Euroopassa. Sotheby's huutokauppakamarin koru- ja jalokiviasiantuntijoiden Daniela Mascettin ja David Bennettin mukaan Ranskan kuuluisissa jalokiviliikkeissäkin kärsittiin jalometallien ja työvoiman puutteesta, säästeltiin vanhoja jalokivivarastoja ja käytettiin aitojen jalokivien puutteesta myös synteettisiä kiviä (Bennett & Mascetti 2017, 356).

LISENSSIVIRASTO
HELSINKI

Tuontilisenssianomus

Samaan anomukseen saa merkitä vain yhden tavaralajin. Tuonnin tapahtuessa useista eri maista, on kutakin maata varten täytettävä eri lomake. Anomuksesta on lähetettävä sekä alkuperäiskappale että jäljennös.

Väärin tietojen antaminen anomuksessa voi johtaa rangaistukseenraamuksiin.

Ohjeita.
Numerot viittaavat ruutuihin, joita ohjeet koskevat.

2–3 Tavaralaji saa käsittää yleensä vain yhden tullitariffinimikkeen tavaraa; milloin tullitariffinimikejako noudattaa mekanisia rajoja (paino yksiköltä, paksuus, numero tms.) saa anomuksessa kuitenkin esiintyä useampia nimikenumeroita. — Ruudussa 2 oleva merkintä otetaan anomuksen käsittelyn perustaksi siinäkin tapauksessa, että se on ristiriidassa ruutuun 3 tehdyn merkinnän kanssa. — Merkinnän ruudussa 2 on oltava yksityiskohtainen ja täsmällinen.

4 Anomusta ei yleensä oteta käsiteltäväksi ilman tilausvahvistusta tai proformalaskua.

5 Ilmoitettava tullitariffin edellyttämänä paljousyksikkönä (kg, kpl, l jne.).

7 Määrä, joka tuojan on suoritettava ulkomaiselle maksunsaajalle. — Ei täytettä, ellei ulkomaista valuuttaa tarvita.

9 Tavarantoittajamaa tai maa, jossa se on jalostettu nykyiseen muotoonsa.

12 Fob, cif tms., sekä asianomainen paikkakunta (esim. fob Lontoo).

14 Maksuaika ja, mikäli maksu tapahtuu useana eränä, eri ajankohtina suoritettavien maksujen määrä.

16 Allekirjoittaa asianomaisen liikkeen siihen oikeuttama henkilö.

Tuloleima
18. 7. 1953

I Anojan nimi, osoite, puhelin no:
S. KORHONEN
Kello- ja Kultaalavaliike
Hki, Kaisaniemenk. 13 A
puh. 13 ool

Lisenssi lähetettävä postitse yllämainitulla osoitteella tai *)
~~YSEISKÄN X ONIK POKKOR KOKUK YKSKOKOKOKOK~~
~~YSEISKÄN X ONIK POKKOR KOKUK YKSKOKOKOKOK~~

(Asiamiehen nimi ja osoite)

*) Tarpeeton ylipyynnittävä

2 Tavaralaji (kts. ohj.) Synteettiset jalokivet	3 Tullitariffinimike (kts. ohj.) 61-003	Anoja ei täytä Paljous Yksikkö 660 kpl	
4 Liitteitä, myös niiden päiväys mainittava (kts. ohj.) proformalasku 10.11.1953	5 Paljous ja paljousyksikkö (kts. ohj.) kpl 14.000	Arvo cif, mk 160.400.-	
6 Arvioitu cif-arvo, mk 2.220.000.-	7 Tarvittava valuuttamäärä (kts. ohj.) Laji Määrä Kcs 57.850.-	8 Ostomaa Tshekkoslovak. Tshekkoslovakia	9 Alkuperämaa (kts. ohj.) Kes 5000.- 50
10 Ulkomaisen myyjän nimi ja osoite (varsinainen myyjä, ei agentti eikä muu välittäjä) A.G. Artia, Praha, Ve Smekach, 30, P.O.B. 790	Ostomaa Alkuperämaa 507		
11 Ulkomaisen maksunsaajan nimi, osoite, maa (ei pankki) - " -	Voimassaoloaika: Alkaa Päätyy 3/12-53 - 3/7-54		
12 Toimitusehdot (kts. ohj.) fob Praha	13 Tuonnin arvoitu ajankohta 2 kk tilauksesta	14 Arvioitu maksuaika (kts. ohj.) maksu asiapap. vastaan	Sopimuskiintiö Maksutapa 66/53 01
15 Onko tavara aiottu omaan käyttöön vai onko se myyty edelleen, kenelle, mitkä määrät? (tilausvahvistus on oheistettava) omaa varastoa varten			Anomuksen no 041075
16 Päiväys, allekirjoitus (kts. ohj.) Helsinki, 16 / 11 1953 S. KORHONEN			Päätöksen no 124962
17 Päätös, tehty 3/12 1953 : Yllämainittu tavara HYVÄKSYTTY + ostet tuotavaksi viimeistään 31.7 1954 LISENSSIVIRASTO			18 Ehtoja, sopimuskiintiö ym. Kes 5000 Rusk. HOLL 66/53 KHJ

30.000. 10. 53. 6668/12. L. I.

Kuva 2. Tuontilisenssianomus vuodelta 1953. Kuva: Mia Haittoniemi.

Niukkuuden aikoina Suomessa saatiin jalokiviä myös yllättävistä lähteistä. Erkki Varjonen on tutkinut Suomen ilmapuolustuksen hyväksi vuosina 1940–1941 järjestettyä kultaesinekeräystä ja löytänyt tietoa jalokivistä, jotka irrotettiin lahjoitetuista esineistä. Hänen mukaansa arvokkaimmat koruista irrotetut jalokivet päätyivät Ruotsiin, jonne ne myytiin valuutan saamiseksi, vaikka kivistä olisi saatu Suomessa korkeampi hinta. Lisäksi vuonna 1944 myytiin Westerback ky:lle yli seitsemän kiloa eli noin 35 500 jalo- ja korukiveä. (Varjonen 2019, 79.) Kivien jatkokäytöstä ei ole tarkempaa tietoa, mutta niiden laadusta ja kunnosta riippuen voi olettaa, että ne helpottivat yrityksen kivipulaa ainakin jonkin aikaa.

Kultaseppien lehti kommentoi maahantuonnin pysähtyneisyyttä sodan päätyttyä vuonna 1945 seuraavasti:

Kun kultasepänammatti työskentelee pääasiassa ulkomailta tuodun raaka-aineen varassa ja maamme tuonti sotakorvausten takia on melko pientä, on luonnollista, ettei suurelta osalta ylellisyystavaroita valmistava ja myyvä ammatti ole voinut toistaiseksi vielä saada mitään parannusta sodanaikaiseen tilanteeseen. (Kertomus Suomen Kultaseppien Liiton toiminnasta ajalla 4.11.1944–10.11.1945, *Ksl* 8/1945, 117.)

Kirjoittaja suhtautui ymmärtäen siihen, että ylellisyystuotteisiin liittyvällä alalla oli edelleen puutetta kallisarvoisista raaka-aineista, kun pulaa oli vielä jokapäiväisistä välttämättömyystarvikkeistakin. Alan tärkeimpiä raaka-aineita olivat kulta, hopea ja jalokivet, joiden saaminen oli sotavuosina ollut hyvin vaikeaa. Raaka-aineiden lisäksi pulaa oli myös valmiista myyntiartikkeleista (ulkomaiset korut ja pienesineet), työkaluista ja muista tarvikkeista (ks. esim. Kalle Kulta kaivertaa, *Ksl* 5/1946, 59). Siitä huolimatta, että kokonaiskuva ymmärrettiin, herätti tilanne alalla huolta, sillä ilman työkaluja ja raaka-aineita ei voinut tehdä työtä.

Myös jalokivien maahantuonnin suhteen tilanne vaikutti heikolta 1940-luvun lopulla. Kello- ja Jalometallitukkumyyjät ry:n mukaan pahin puute alalla koski ”koristekiviä”, joiden tuontiin ei saatu lainkaan ulkomaanvaluuttaa (Hara 1948, 90). Tuontilisenssianomusten tarkastelu tukee lausuntoa, sillä en löytänyt vuodelta 1947 anomuksia, jotka olisivat viitanneet korukäyttöön tarkoitettujen synteettisten jalokivien maahantuontiin. Nimikenumeroille 61-003 oli kuitenkin kohdennettu yksi anomus, jossa tavaran kaupanimitys oli ”kellonkiviä” (tuontilisenssianomus, kotelo nro 695, Dillemuth Oy n:o 557358, 4.2.1947. ELKA).

Jalokivien suhteen kultasepäнала oli riippuvainen maahantuonnista, johon Suomen omien rajoitusten lisäksi vaikuttivat maailman tapahtumat. Kollegoille pitämässään puheessa H. Tillander kertoi, että pienten briljanttihiottujen timanttien hinnat olivat vuonna 1950 ”taas nousseet n. 20%:lla” ja suurempia täysin puhtaita timantteja oli vaikea saada, sillä ne menivät Amerikan markkinoille. Hän lisäsi, että ”rubiineja ei myöskään ole enää kaupan ja niiden hinnat kilpailevat briljanttien kanssa, ja menee tavara Idän raharuhtinaille”. (Helsingin Kultaseppien Yhdistyksen [...], *Ksl* 8/1950, 137). Epävakaat olot nostivat aitojen jalokivien hintaa ja vaikeuttivat niiden saatavuutta sotien sekoittamien kauppareittien takaa.

Synteettiset jalokivet sen sijaan olivat suhteellisen edullisia ja niitä valmistettiin Euroopassa. Sujuvaa ei niidenkään kauppa heti sodan päätyttyä kuitenkaan ollut. Esimerkiksi Tanskassa maahan oli saatu vuonna 1949 ”vain vähäinen määrä synteettisiä kiviä”, mutta Länsi-Saksan kanssa solmittu kauppasopimus lupasi lisää tulevaisuudessa (Silmäys naapurimaihin, *Ksl* 2/1950, 41). *Kokkola*-lehdessä haastateltu kultaseppä Unto Kantola kuvasi jalokivitulannetta vuonna 1950 surkeaksi ja lisenssien saamista vaikeaksi: ”Emme saa tuontilisenssejä kuin aivan mitättömän määrän, ja nekin vain synteettisille kiville.” (Kultaseppäneläkin on edustettuna Kokkolan messuilla, *Kokkola* 129/1950, 4). [7] *Kultaseppien lehden* mukaan Ranskan kanssa oli kuitenkin jo edellisenä kesänä solmittu kauppasopimus, johon sisältyi kahden ja puolen miljoonan frangin erä synteettisiä jalokiviä kultaseppänelää varten (Kertomus Suomen Kultaseppien Liiton toiminnasta ajalla 25.9. 1948–24.9.1949, *Ksl* 7/1949, 85). Tieto erän arvosta vaihteli lehden kirjoituksissa hiukan, mutta näyttää siltä, että kivet saapuivat maahan vuoden 1949 syksyllä. Se, mihin ne päätyivät, herätti kuitenkin epäluuloa.

Nimimerkki V.S. ihmetteli *Kultaseppien lehdessä* vuoden 1949 lopulla, miksi jalokivet olivat vielä alan pullonkaula, vaikka niitä *Kauppalehden* mukaan oli tuotu maahan jo kymmeniä kiloja (Maakunnan mietteitä, *Ksl* 10/1949, 163). *Kauppalehden* juttu perustui ulkomaankaupan vuosijulkaisuun ja kertoi, että ”jalokiviä, puolijalokiviä myös keinotekoisia” oli tuotu Suomeen vuonna 1947 lähes 21 kiloa, seuraavana vuonna yli 10 kiloa ja kuluvan vuoden 1949 syyskuun loppuun mennessä 19 kiloa (Oikeita helmiä ei vielä tuoda, *Kauppalehti* 223/1949, 4). Nimimerkki V.S. halusi tietää, mihin nämä yhteensä 50 kiloa jalokiviä olivat päätyneet. ”Tilastot siis osoittavat, että jalokiviä on tuotu maahan jonkun verran, mutta mikä on niiden kohtalo, siitä olisi pieni selonteko paikallaan”, hän penäsi (Maakunnan mietteitä, *Ksl* 10/1949, 163).

Kultaseppien lehden toimitussihteeri Veli Pinomaa (1892–1960) laati vastineen suoraan nimimerkin kirjoituksen jatkoksi:

»Kauppalehden» kertoma helmistä ja jalokivistä herätti täälläkin ihmetystä. Sen verran voin vakuuttaa, ettei liiton kautta ole kiviä kenellekään toimitettu ennen syyskuuta 1949, mennen sekini jako Luottamusneuvoston kautta. Kaipa ovat sitten olleet teollisuuden tarpeita ja jos joku on niitä esim. kompensatiokaupoin hankkinut, se ei ole ainakaan edes liiton johtokunnan tiedossa. (Maakunnan mietteitä, *Ksl* 10/1949, 165.)

Vastine tukee oletustani siitä, että jalokivien maahantuonti käynnistyi vuoden 1949 vaiheilla ja vain pieniä erinä tuotiin maahan sitä ennen. Voiko olettaa, että Pinomaan mainitsema syyskuussa saapunut kiverä liittyi edellä käsiteltyyn Ranskan kanssa solmittuun sopimukseen? On myös mahdollista, että osa nimikkeeseen ”jalokiviä, puolijalokiviä myös keinotekoisia” tilastoiduista kivistä todella meni teollisuuden tarpeisiin. Esimerkki tällaisesta tuonnista on edellä mainittu, vuodelta 1947 löytynyt Dillemuth Oy:n anomus, joka sisälsi kellonkiviä, mutta tilastoitiin jalokiviin nimikenumeron 61-003 vuoksi. Ainakin osa V.S:n kaipaamista jalokivialta ”puuttuvista” kivistä saattoi siis olla esimerkiksi kellon laakereiksi hiottuja synteettisiä rubiineja (Dillemuth Oy:n tapauksessa 200 grammaa).

Pinomaa mainitsi vastineessaan luottamusneuvoston, jonka kautta vuonna 1949 maahan saadut kivet oli jaettu. Luottamusneuvostot olivat Ulkomaankaupan Valtuuskunnan aloitteesta muodostettuja saman alan yrityksistä koostuvia yhteenliittymiä. Niitä perustettiin sellaisille tuonti- ja vientikaupan aloille, joilla ei ennestään ollut riittävän kattavana pidettyä toimialajärjestöä. Järjestelyn tarkoituksena oli sitoa elinkeinoelämä tiiviimmin tuonti- ja vientiasioiden päätöksentekoon ja helpottaa lisenssitoimikunnan työtaakkaa. Tuonnin osalta luottamusneuvostot esimerkiksi laativat lisenssitoimikunnalle ehdotuksia tuotteiden jako-osuuksista jäsentensä kesken. (Lindgren 1963, 89–90; Lehtinen 1945, 179–180.)

Kello- ja Kultaseppäalan Luottamusneuvosto perustettiin lokakuussa 1940 keskittämään alan tuotteiden maahantuontia ja valvomaan niiden ”oikeudenmukaista jakelua”. Neuvoston muodostivat Suomen Kelloseppäliitto, Kultaseppäalan Tukkuymyijien Yhdistys ja Suomen Kultaseppien Liitto, joista kustakin oli valittu kaksi edustajaa. Lisäksi yksi henkilö edusti liittoihin kuulumattomia liikkeitä. Neuvoston ensimmäiseksi puheenjohtajaksi valittiin tukkuymyijä edustava Eino Westerback. (Kello- ja kultaseppäalan maahantuottajain luottamusneuvosto, *Suomen Kelloseppä* 9–19/1940, 142.) Westerback omisti kaksi kultaseppäalan yritystä, toimi Kultaseppien liiton puheenjohtajana (1949–1950) ja johtokunnan jäsenenä sekä Kultakeskus Oy:n johtokunnassa ja hallintoneuvostossa. Hän toimi myös alaa vaivanneen hopeapulan ratkaisemisessa aktiivisesti yhdessä Suomen Pankin kanssa ja oli järjestämässä hopean jakelua yrityksille. (Laati 1955, 60, 143–149, 227.)

Kari Teräs on tarkastellut luottamusneuvostoja tutkiessaan elintarvikealalla toimineen Heikki Huhtamäen (Huhtamäki-yhtymä) verkosto- ja sidosryhmäsuhteita. Teräs toteaa, että oikeus jakaa raaka-aineita teki neuvostoista talouden keskeisiä toimijoita, joilla oli paljon valtaa yksittäisten yritysten toimintamahdollisuuksiin. Toisaalta yhteistyö tarjosi yrityksille toivoa siitä, että vaikeista ajoista oli mahdollista selviytyä yhdessä ja opetti kilpailijoita luottamaan toisiinsa ja viranomaisiin. Luottamusneuvostot toimivat myös moraalinvartijoina ehkäisten opportunistia, jota tavarapula ruokki. Epäluottamus saattoi Teräksen mukaan kuitenkin roihahtaa helposti, jos neuvoston koettiin toimivan epäreilusti tai suosivan tiettyjä toimijoita. (Teräs 2009, 220–222.) On mahdollista, että hyvin verkostoituneen Westerbackin edellä mainitsemastani korukeräyksestä vähin äänin hankkima jalokivierä toimi sytykkeenä epäilyksille jalokivien epäreilusta jaosta. Mittava jalokivierä tuskin jäi huomaamatta alalla, jossa toimijat tunsivat toisensa hyvin.

Eripuraa ja oma-aloitteisuutta

Tyytymättömyys vähäisten raaka-aine resurssien jakoon näkyi ajoittain *Kultaseppien lehden* kirjoituksissa vastakkainasetteluna pienten työpajojen ja suurempien teollisten valmistajien välillä. Pakinoitsija Kalle Kultra toimi eräänlaisena ukkosenjohdattimena, joka huumorin varjolla tarttui rohkeasti myös kiistanalaisiin aiheisiin. Hän pohti vuodelle 1950 suunnattuja toiveita seuraavasti:

Niin, mitähän me oikein toivoisimme tältä vuodelta? Ensiksi: Sen verran vaikkapa synteettisiä kiviä, että niitä jaettaisiin myös työpajoille, eikä ne saisi pysähtyä v a i n tukkuvalmistajille. – – – Ei ole meidän kultaseppäammattimme arvon mukaista, että myymälöissä on jatkuvasti

saatavana vain tukkuvalmistajien standardityyppisiä kivisormuksia ja muita kivi-istutuksilla varustettuja koruja. Tahdotaanko ammattimme taiteellinen maku ja yksilöllinen taituruus kokonaan hirttää tähän kivipulaan, joka on todella kroonillinen. (Kalle Kulta kaivertaa, *Ksl* 1/1950, 14. Harvennus alkup.)

Kirjoitusta voi tulkita niin, että edellisenä vuonna saatu erä synteettisiä jalokiviä oli mennyt pääasiassa tukkuvalmistajille. Kallen huolena oli, että maahan saadut vähäiset jalokivierät päätyisivät teollisille valmistajille ja pienet käsityöverstaat jäisivät tyhjin käsin. Taustalla piili laajempi huoli ammattitaidon ja suunnitteluosaamisen rapautumisesta, jos kaikki kivet käytettäisiin sarjatuotannossa.

Jo seuraavana vuonna Kalle pääsi ilmoittamaan ilouutisen: ”Synteettisiä jalokiviä jaetaan”. Tämänkin kirjoituksen taustalla voi kuitenkin aistia ristiriitoja:

Alamme työpajojen toimintaa on jatkuvasti rasittanut jalokivien puute. Erällä suuremmilla alan tuotantolaitoksilla kiviä luultavasti on ollut suurin piirtein tarvittava määrä vaikka ei tosin kovin lajirikkaasti ja valikoimavapaasti. – – – Liiton johtokunta on käsitellyt synt. jalokivien 2.5 milj. frangin tuontilisenssin edelleen jakoa ja päättänyt antaa tehtävän kahdeksalle alamme tukkuliikkeelle hoidettavaksi. Nyt on vain tärkeätä, että näiden kivien jakelu valmistajille, myös sellaisille, jotka edustavat muuta kuin tukkuporrasta, varataan mahdollisuus näitä kiviä saada ostaa i r t o n a i s i n a. (Kalle Kulta kaivertaa, *Ksl* 8/1951, 145–146. Harvennus alkup.)

Pitkä kirjoitus jatkui joidenkin jakelutehtävään valittujen tukkuliikkeiden kritisoimisella ja päättyi hiukan selitellen:

Olen kertonut tämän jutun näin yksityiskohtaisesti senvuoksi (sic.), että vaikka näin on päätettykin, ei se merkitse sitä, että näin jaettavat kivet menisivät mustaan pörssiin. Kyllä ne kultaseppäkunnalle jaetaan osaksi jalokivinä osaksi valmiiksi tehtynä tavarana, mutta on kysymys vain siitä, että tällaisia päätöksiä ei ole helppo saada sellaisiksi että ne kaikkia osapuolia tyydyttäisi. (Kalle Kulta kaivertaa, *Ksl* 8/1951, 146.)

Jäsenkunnassa näyttää edelleen eläneen epäily siitä, että synteettisten kivien jakoa ei suoritettaisi rehdisti, vaan maahan tuotu erä voisi päätyä jopa luvattoman kaupankäynnin piiriin. Osaltaan hämmennystä saattoi aiheuttaa se, ettei kaikkia kiviä jaettukaan irtonaisina, vaan osa oli valmiiksi koruihin kiinnitetty. Aineisto ei kerro, miten tällaisten tuotteiden hinnoittelu toteutettiin.

Jatkuva lisenssien anominen, jalokivien huono saatavuus ja niiden epäoikeudenmukaisilta tuntuneet jakoperusteet turhauttivat alalla toimivia ja jotkut ajautuivat jopa laittomuuksiin. Jalokivet ovat pieniä ja ne on helppo piilottaa esimerkiksi saippuakoteloon tai likaisten vaatteiden joukkoon. Juuri näin oli lehtitietojen mukaan toiminut tunnetun helsinkiläisen kello- ja kultasepänliikkeen johtaja jäädessään tullin haaviin vuonna 1949. Tukholmasta lentokoneella saapuneen johtajan hallusta löydettiin 104 safiiria, 97 rubiinia, 39 akvamariinia sekä yksi

”suurehko” timantti, jotka hän kertomansa mukaan aikoi salakuljettaa maahan ilman lisenssiä. *Helsingin Sanomien* mukaan tulli aluksi uskoi tehneensä kaikkien aikojen takavarikon, mutta myöhemmin selvisi, että kivet olivat timanttia lukuun ottamatta synteettisiä ja takavarikon arvo kutistui huomattavasti. (Tulli vei jalokivet – olivatkin synteettisiä, *HS* 116/1949, 9; Jalokivitakavarikko Malmilla, *Suomen Sosiaalidemokraatti* 133/1949, 8.) *Helsingin Sanomat* uutisoi myös Raumalla paljastuneesta, postipakettien avulla toteutetusta ja pitemmän aikaa jatkuneesta jalokivien salakuljetustapauksesta. Myös nämä kivet olivat paljastuneet ilmeisesti Saksassa valmistetuiksi ja keinotekoisiksi (Jalokiviä Afrikasta salateitse Suomeen, *HS* 180/1951, 2). Joitakin vuosia myöhemmin uutisoitiin, että toisen tunnetun helsinkiläisen tukkuliikkeen toimitusjohtaja oli tuomittu sakkoihin ja korvauksiin salakuljetettujen rannekellojen, korujen ja helmien hankkimisesta ja myymisestä (Suuren salakuljetusjutun tuomiot annettu, *HS* 250/1953, 3).

Sodan päätyttyä houkutus laittomaan tuontiin kasvoi, kun ulkomaisten tuotteiden tarjonta lisääntyi, mutta kotimaan säännöstely oli edelleen tiukkaa ja tavaratilanne niukka. Tullirikosten määrä kasvoikin voimakkaasti vuoteen 1951 asti. Tavallisin salakuljetettava tuote 1940-luvun lopulla ja 1950-luvun alussa oli kahvi, mutta suosittuja olivat myös tupakka, tekstiilit, ulkomaanvaluutta ja kellot. (Heikkinen 1994, 468.) Kellojen kysyntä oli kova, mutta niiden maantuontiin oli vaikea saada lisenssejä. Salakuljetettujen kellojen myynti olikin yleistä jopa kelloliikkeissä. (Nokki 2015, 23.)

Yllä esitetyt tapaukset kertovat, että salakuljetusta harjoitettiin, mutta niiden pohjalta ei voi tehdä päätelmiä toiminnan laajuudesta. Se, että tunnetun liikkeen toimitusjohtaja itse salakuljetti tuotteita voi kertoa siitä, miten yleistä salakuljettaminen oli. Voi myös olla, että kiinnijäämistä tai siitä koituvaa häpeää ei pelätty. Salakuljetusyrietykset kertovat, että jalokivien hankkimiseksi nähtiin vaivaa. Yllä esitetyissä tapauksissa salakuljetetut kivet olivat synteettisiä, mikä viittaa siihen, että aitoja jalokiviä ei vuosikymmenen vaihteessa ollut saatavilla tai ne olivat hyvin kalliita. Kivien puute ja huoli ammattikunnan tulevaisuudesta saivat kuitenkin aikaan myös liikehdintää, jossa oli positiivinen vire.

Yhteistyötä yhteisen hyvän vuoksi

Mahdollisuudet tuoda maahan synteettisiä jalokiviä näyttävät parantuneen 1950-luvun edetessä. Keväällä 1952 *Kultaseppien lehti* raportoi jälleen uudesta tuontilisenssistä, johon tällä kertaa sisältyi 10 miljoonan frangin arvosta synteettisiä jalokiviä (*Ksl* 2/1952, 55). Ilmeisesti juuri tämä erä sai pakinoitsija Kalle Kullan runoilemaan: ”Jos ei meillä niitä ole ollut, ja jos niitä on saanut vain hienoilla ja luottamuksellisilla suhteilla, saa niitä kohta suhteettomasti suhteittakin” (Kalle Kulta kaivertaa, *Ksl* 3/1952, 73). Kallen sanailu kertoo edelleen eläneestä epäilystä jalokivien jakoperusteita kohtaan, mutta myös positiivisesta käänteestä – jalokivipulan odotettiin helpottuvan. Käytännössä asia ei ehkä ollut niin yksinkertainen, kuten Veli Pinomaan selvitys kivien jakamisesta kertoo:

Synteettisten jalokivien jako toimitettiin viime johtokunnan kokouksessa. Jaettavaa määrää 10 milj. R. frangia oli hakenut 39 liikettä. Kun hakemuksien yhteismäärä oli yli 14 milj. suoritettiin jako siten, että

kukin sai osuutensa sen mukaan, mihin jäsenmaksuluokkaan hänen liikkeensä kuului. Kaipa nyt kivipulakin sitten saadaan sivuutetuksi ja kultasepät voivat palvella asiakkaitaan tässäkin suhteessa. (Pinon pakinoita, *Ksl* 3/1952, 83. Lihavointi alkup.)

Kirjoittaja oli toiveikas kivipulan päättymisen suhteen, mutta voi olla, että tämäkin jako jätti osan hakijoista tyytymättömiksi. Pitkään jatkunut puute oli lisännyt synteettisten jalokivien kysyntää, ja jäsenistö olisi ostanut niitä vielä ylimääräisen neljän miljoonan frangin arvosta. Koska kysyntä ylitti tarjonnan, suhteutettiin kivien jako liiton jäsenmaksuluokkaan eli se tehtiin käytännössä liikevaihdon mukaan – mitä suurempi liikevaihto, sitä enemmän synteettisiä jalokiviä – joten pienet toimijat eivät välttämättä edelleenkään saaneet haluamaansa määrää. Maahantuonnin, tai maahan saannin, ja menekin epäsuhtaa keksittiin kuitenkin kultaseppäkunnassa käyttää yhteiseksi hyväksi.

Sotavuosien jälkeen Kultaseppäkoulu oli taloudellisissa vaikeuksissa ja ammattikunta etsi keinoja sen auttamiseksi. Koulun toimintaan oli aiemmin kerätty varoja muun muassa myymällä oppilastöitä ja järjestämällä arpajaisia, mutta vuonna 1951 pohdittiin uusia keinoja. Yhden sellaisen tarjosi jatkuva puute hopeasta ja jalokivistä. Koulun johtokunta päätti kääntyä asiassa Kauppa- ja teollisuusministeriön puoleen ja anoa lupaa tuoda maahan joko puhdasta hopeaa tai ranskalaisia synteettisiä jalokiviä: ”[k]umpiakin voitaisiin myydä melkein 100%:n voitolla kultasepille ja siten saada kootuksi oman ammatin piirissä varoja, joilla koulua voitaisiin ylläpitää tarvitsematta aina hädän tullen kääntyä valtiovalan puoleen”. Tarkoitusta varten päätettiin anoa viiden miljoonan markan lisenssiä. (Kauppa- ja Teollisuusministeriölle, *Ksl* 7/1951, 126.) *Kultaseppien lehti* ei kertonut tuliko anomus hyväksytyksi, mutta joulukuussa julkaistu artikkeli mainitsi, että ”ulkomaisista kivistä saatu voitto” oli lievittänyt koulun taloudellista epävarmuutta (Kultaseppäkoulun kuulumisia, *Ksl* 9–10/1951, 163). Vallitsevan raaka-ainepulan vuoksi kivien kysyntä oli hyvä ja Kultaseppäkoulua tuettiin tällä tavoin ilmeisesti useamman kerran (ks. Helsingin Kultaseppien yhdistyksen vuosikokous, *Ksl* 3/1952, 69). Myös vuonna 1953 Kultaseppien Liitto perusteli käsiteltäväksi jättämänsä tuontilisenssianomusta seuraavasti: ”Voidaksemme pitää kultaseppäkoulun käynnissä, joka on liitolle taloudellisesti rasittava, tarvitsemme välttämättä ko. kivet” (Tuontilisenssianomus, kotelo nro 881, Kultaseppien Liitto, n:o B461076, 8.5.1953. ELKA). Tämä anomus hylättiin, mutta edellä tarkasteltu kirjoittelu *Kultaseppien lehdessä* kertoo, että ainakin joitakin kivieriä kultaseppäkoulun tukemiseksi oli saatu.

Koulun taloudellisen tukemisen lisäksi synteettisten jalokivien saaminen maahan oli Kultaseppäkoulun ja sen opiskelijoiden kannalta muutenkin hyödyllistä. Ammattiin opiskeleva saattoi synteettisten kivien avulla harjoitella jalokiven istutustyötä pelkäämättä suurta rahallista menetystä, sillä kiven rikkoutuminen harjaantumattoman sepän käsittelyssä ei aiheuttanut merkittäviä kustannuksia. Harjoittelu oli tärkeää, sillä 1930-luvun lopulla Suomessa ei ollut omasta takaa taitavia jalokivi-istuttajia, vaan heitä oli yritettävä palkata ulkomailta (Tillander-Godenhielm 2016, 93). Synteettiset jalokivet sopivat aloittelevan sepän käyttöön myös siksi, että niiden tasalaatuinen ja puhdas koostumus teki niistä kestäviä, eivätkä ne olleet yhtä arkoja satunnaisille työkalun lipsahduksille kuin aidot jalokivet luonnollisine epäpuhtauksineen ja heikkouksineen.

Synteettisyys mahdollisti myös näyttävien kivien käyttämisen opinnäytetöissä, joiden raaka-ainekustannukset saattoivat jäädä opiskelijan kontolle. Esimerkiksi Sulo Jousjärven opinnäytetyönä Kultaseppäkoulussa vuonna 1952 valmistamaa kultaista rintaneulaa koristeli näyttävä synteettinen rubiini (kuva 3). Kuten edellä tarkasteltu aineisto osoittaa, oli aitojen jalokivien maahantuonti vielä vuonna 1952 vähäistä huonon saatavuuden ja korkean hinnan vuoksi. Opinnäytteenä valmistuneeseen rintaneulaan ei kookasta aitoa kiveä olisi ehkä muutenkaan kiinnitetty, sillä vastaava aito rubiini olisi ollut hyvin kallis. Koru kertoo, että synteettisiä jalokiviä ei ainoastaan huutokaupattu kultaseppien koulutuksen hyväksi, vaan kiviä myös hyödynnettiin Kultaseppäkoulussa valmistetuissa töissä ja niiden avulla oli mahdollista harjoitella ammatissa tarpeellisia taitoja.

Voimme vain arvailla, miten Jousjärven työhönsä valitsema synteettinen rubiini päätyi Suomeen: Oliko se osa jotakin edellä tarkasteltua Ranskasta saapunutta tuontierää? Kuuluiko se tarkastelulta mahdollisesti piiloon jääneeseen maahantuontiin vai tuliko se maahan peräti salakuljetettuna? Siirryn seuraavaksi tarkastelemaan vuoden 1953 tuontilisenssianomuksia, jotka tarjoavat lisätietoa synteettisiin jalokiviin liittyvän tuonnin taustoista, tarkoituksesta ja volyyymistä.

Kuva 3. Kultaseppäkoulussa valmistettu opinnäytetyö vuodelta 1952. Sulo Jousjärven valmistamaa kultaista rintaneulaa koristavat helmet ja synteettinen rubiini. (Timonen 2016, 19.) Yksityiskokoelma. Kuva: Katja Hagelstam.

Elinvoimaa synteettisistä jalokivistä

Vuonna 1953 jätettiin käsiteltäväksi 22 tuontilisenssianomusta, joissa käytettiin kaupanimitystä synteettiset jalokivet, syntetiska stenar tai keinoitekoiset jalokivet ja nimikenumeroa 61-003 [8]. Anomuksista kymmenen hylättiin. Hyväksytyistä viisi meni läpi sellaisenaan ja lopuissa maahantuontimääriä oli lisenssiviraston toimesta supistettu. Hyväksytyt anomukset jakautuivat viiden yrityksen kesken: Jalotukku Oy (4 kpl), Ab. Hugo Grün & Co. Oy (3 kpl), Kulta-Kontu Oy (3 kpl), Keravan Kultaseppä (1kpl) ja S. Korhonen Oy (1kpl). Anomuksissa ilmoitettu vuonna 1953 kertynyt maahantuonnin arvo saavutti lähes 6 miljoonan markan rajan [9]. Maahantuojien välillä oli kuitenkin suuria eroja sekä maahantuonnin määrässä että hyväksytyjen ja hylättyjen anomusten suhteessa.

Markkamääräisesti mitattuna suurin maahantuojaja oli Jalotukku Oy lähes neljän miljoonan markan kokonaistuonnilla. Jalotukun synteettisiin jalokiviin kohdistuneet anomukset menestyivät lisenssitoimikunnan käsittelyssä poikkeuksellisen hyvin, sillä kaikki neljä yrityksen jättämää anomusta hyväksyttiin, kaksi tosin tuontimäärältään huomattavasti supistettuina [10]. Jalotukku myös ilmoitti aiempien vuosien maahantuontimääriään: vuonna 1951 yritys oli tuonut maahan synteettisiä jalokiviä 206 250 markan arvosta ja vuonna 1952 tuonnin arvo oli ollut 1 176 000 markkaa. Kivien kysyntä oli ilmeisesti hyvä, sillä olympiavuonna 1952 maahantuodun yli miljoonan markan kivierän jälkeen uutta yli miljoonan markan erää haettiin jo helmikuussa 1953 (tuontilisenssianomus, kotelo nro 867, Jalotukku Oy, n:o B417098, 7.2.1953. ELKA). Hylätyksi tulleiden anojien joukkoon kuulunut Kulta oy raportoi myös tuoneensa olympiavuonna maahan keinotekoisia jalokiviä, tosin vain 100 000 markalla (tuontilisenssianomus, kotelo nro 881, Kulta Oy, n:o 014521, 26.9.1953. ELKA).

Miljoonan markan rajapyykin synteettisten jalokivien maahantuonnilla ylitti myös Kulta-Kontu Oy. Yritys jätti käsiteltäväksi kolme synteettisiin jalokiviin kohdistunutta anomusta, jotka kaikki hyväksyttiin, tosin huomattavasti anottua suppeampina (½, ⅓ ja ¼ osa haetusta määrästä). Jalokivien suhteen yritteliäin anoja vuonna 1953 oli kuitenkin Ab Hugo Grün & Co. Oy, joka jätti kymmenen anomusta nimikenumeraalla 61-003. Niistä kolme kohdistui synteettisiin jalokiviin ja tuli myös hyväksytyksi, joskin kahden anomuksen osalta määrää supistettiin kymmenesosaan anotusta. Mainittakoon, että Ab Hugo Grün & Co. Oy:n muissa, hylätyksi tulleissa anomuksissa tavaranimikkeiksi oli ilmoitettu muun muassa ”Briljanter”, ”pärlor”, ”ädelstenar”. Tämä vahvistaa käsitystä siitä, että aitojen jalokivien maahantuonti oli vaikeaa ja lisensoija sai paremmin synteettisiä jalokiviä varten.

Tuontilisenssianomuksissa tiedusteltiin perustetta lisenssin anomiseen tai selvitystä siitä, ”[o]nko tavara aiottu omaan käyttöön vai onko se myyty edelleen, kenelle, mitkä määrät?” Tällaisia tietoja anojat antoivat niukasti, mutta tarkasteluun valikoituneista anomuksista neljäsätoista kyseiseen sarakkeeseen oli merkitty ainakin jotakin. Osa anojista ilmoitti käyttävänsä kivet itse (S. Korhonen Oy, Keravan Kultaseppä Oy, Buchert Oy). Puolijalokiviin ja synteettisiin jalokiviin kohdistuneeseen anomukseensa Buchert Oy merkitsi perusteeksi:

Omaa käyttöä varten, välttämätön raaka aine (sic.). Viime vuonna samalta toiminimeltä sadantuhannen Ranskan frangin (100 000FR) kivet on töihin kulutettu loppuun. (Tuontilisenssianomus, kotelo nro 826, Buchert Oy, n:o B486107, 5.8.1953. ELKA.)

Buchert Oy oli Helsingin keskustassa toimiva kultasepänverstaas ja jalokiviliike. Kivet, joita haluttiin tuoda maahan olisi todennäköisesti käytetty tilaus- ja korjaustöihin sekä pienten sarjojen valmistukseen. Yrityksen laatima perustelu kertoo, että Buchert Oy oli tuonut synteettisiä kiviä maahan jo vuonna 1952 – tieto, jota yritys ei ollut muualla raportoinut – ja ne oli jo käytetty loppuun. Anomuksessa kuvattiin myös kivien merkitystä raaka-aineena: niitä pidettiin välttämättöminä. Anomuksissa ilmoitettuihin perusteisiin on syytä soveltaa lähdekritiikkiä, sillä yritysten tavoitteena oli saada maahantuontilupa, joka oli liiketaloudellisesti tärkeä. Perustelut todennäköisesti laadittiin tämä näkökohta mielessä eivätkä ne välttämättä täysin vastanneet todellisuutta

ja saattoivat liioitella kivien merkitystä ja tarvetta. Aineistosta karttuneen tiedon valossa voidaan kuitenkin sanoa, että vuonna 1953 yrityksillä oli suuri halu tuoda synteettisiä jalokiviä maahan, mutta ulkomaankaupan rajoitukset hillitsivät tuontia. Kun anomuksia luetaan ristiin artikkelin muun aineiston kanssa, on selvää, että kotimaiset valmistajat olisivat olleet halukkaita hankkimaan synteettisiä kiviä suurempia määriä kuin niitä oli tarjolla. Lähdekritiikin kannalta on myös hyvä muistaa anomusasiakirjoihin liittyvä, jo aiemmin esiin tullut rajoite: niiden merkinnät ovat ajoittain epäselviä ja tulkinta haasteellista. Yllä lainattu Buchert Oy:n anomus hylättiin – hälyttävältä kuulostavasta perustelustaan huolimatta – lisenssitoimikunnan käsittelyssä.

Monet yrityksistä (Kulta Oy, Jalotukku Oy, Kelloyhtymä Oy, Kulta-Kontu Oy) ilmoittivat myyvänsä maahantuodut kivet edelleen alan valmistajille. Vuoden suurin maahantuojaja Jalotukku Oy esitti kaikkien anomustensa perusteeksi jälleenmyynnin. Yritys ilmoitti tuovansa kivet alan valmistajille tai tuotantolaitoksille. Kivien niukkuudesta kertoo heinäkuussa jätetyn anomuksen perustelu: ”Tavara myydään alan valmistajille, joiden tuotanto k.o. kivien puutteessa uhkaa pysähtyä” (Tuontilisenssianomus, kotelo nro 867, Jalotukku Oy, n:o B473750, 6.7.1953. ELKA).

Synteettisten jalokivien kauppareittejä ei ole aiemmin tutkittu. Lisenssianomusten pohjalta voidaan tehdä joitakin arvioita vuoden 1953 tilanteesta Suomen suhteen. Suosituin tuontimaa (alkuperämaa) vuoden 1953 anomuksissa oli Tšekkoslovakia, joka mainittiin yhdessätoista tutkituista 22 anomuksesta. Siellä sijaisivat yritykset M. Jablonex, jolta kiviä olisi ostanut kuusi suomalaista maahantuojaa ja Artia A. G., jonka kanssa halusi asioida viisi suomalaista maahantuojaa. Tšekkoslovakian lisäksi anomuksissa mainittiin Ranska, jonka ilmoitti lähtömaaksi yhdeksän anojaa. Ranskalaisten yritysten tiedot viittaavat sijaintiin Jura-vuoristossa (”La Pierre du Jura”, ”Cruet & Cie, La Pierre du Jura”, ”F. Buffard & Cie Mores (Jura)”) ja Pariisiin (Boeres, Paris). Näiden lisäksi synteettisiä kiviä anottiin tuotavaksi kerran sekä Sveitsistä (Golay-buchel & Cie) että Itä-Saksasta (myyjän nimeä ei ilmoitettu). Saksassa ennen ensimmäistä maailmansotaa käynnistynyt synteettisten jalokivien valmistus tapahtui suuryritys IG Farbenindustrie’n alaisuudessa Bitterfeldissä ja jatkui sodan jälkeen samalla paikkakunnalla. Näin on ehkä tapahtunut myös toisen maailmansodan jälkeen, jolloin Bitterfeld jäi Itä-Saksan puolelle.

Lopuksi: Synteettiset jalokivet hajottivat ja yhdistivät

Tässä artikkelissa tutkin, mitä vuosien 1947 ja 1953 tuontilisenssianomukset ja *Kultaseppien lehdessä* 1940- ja 1950-luvuilla julkaistut kirjoitukset kertoivat synteettisten jalokivien merkityksestä kultasepänälällä ja laajemmin sotavuosista toipuvassa Suomessa, jossa podettiin materiaalista pulaa. Lisäksi pyrin vastaamaan kysymyksiin siitä, milloin maahantuonti käynnistyi, kuinka paljon synteettisiä jalokiviä tuotiin maahan, ja mistä kivet olivat peräisin. *Kultaseppien lehden* ja muun lehtiaineiston lisäksi käytin alkuperäislähteenä aiemmin lähes huomiotta jääneitä tuontilisenssianomuksia, joiden erityisyyttä pyrin myös artikkelissa avaamaan.

Tutkimukseni vahvisti aiempaa oletustani siitä, että synteettisten jalokivien maahantuonti ei alkanut heti sodan päätyttyä, vaan käynnistyi hiljalleen 1940-luvun lopulla. Ensimmäinen tuontierä, joka *Kultaseppien lehdessä* mainittiin, oli saapunut

maahan vuonna 1949. Jalokiviä oli kuitenkin tuotu maahan jo kahtena edeltävänä vuonna, mutta kivien laatu ja käyttötarkoitus jäi epäselväksi, ja on mahdollista, että niitä ei käytetty jalokivialalla.

Tutkimuksessani synteettiset jalokivet olivat kultasepille ammattiryhmänä sekä hajottava että yhdistävä tekijä. Vähäisten maahantuotujen synteettisten jalokivien jakaminen ammattikunnan keskuuteen aiheutti tyytymättömyyttä, mikä näkyi epäluottamuksena jaon järjestäneitä ammattitovereita kohtaan. Puute ja epäoikeudenmukaisuuden kokemus korosti pienten työpajojen ja teollisten valmistajien vastakkainasettelua. Osan alan toimijoista se saattoi jopa lain nurjalle puolelle heidän yrittäessään salakuljettaa kiviä maahan. Toisaalta synteettisten jalokivien avulla oli mahdollista tukea ammattikunnalle tärkeää Kultaseppäkoulua, sillä kysynnän ja tarjonnan epäsuhta tarjosi mahdollisuuden myydä kiviä jäsenistölle hyvällä voitolla. Kultaseppäkoulun oppilaille kivet tarjosivat paitsi varmuutta koulutuksen jatkumisesta myös mahdollisuuden hioa käsityötaitoa niitä konkreettisesti käsitellessä.

Maahantuonnin rajoitusten hiukan helpottuessa synteettiset kivet ruokkivat toimeliaisuutta kultasepänalalla. Tuontilisenssianomuksissa ilmoitetut tuonnin perusteet kertovat, että kivet joko myytiin edelleen alan toimijoille tai käytettiin omassa valmistuksessa. Näin ne ylläpitivät yritystoimintaa ja työllisyyttä. Synteettiset jalokivet tarjosivat kotimaisille koruvalmistajille mahdollisuuden toimia ja kehittyä aikana, jolloin aitoja jalokiviä ei ollut saatavilla tai ne olivat kotimaiselle ostajakunnalle liian kalliita (lisää ks. Haittoniemi 2024b).

Tutkittujen anomusten yhteenlasketun tuonnin arvo oli vuonna 1953 lähes kuusi miljoonaa markkaa, mutta voi olettaa, ettei tutkittu otos tavoittanut kaikkea maahantuontia. Tutkimukseni tuotti uutta tietoa myös synteettisten jalokivien kauppareiteistä. Vuonna 1953 kiviä haluttiin tuoda maahan Tšekkoslovakiasta ja Ranskasta sekä vähäisemmässä määrin Sveitsistä ja Itä-Saksasta. Koska synteettisten kivien kauppareittejä ei ole aiemmin tutkittu, ei voi varmasti sanoa palattiinko toisen maailmansodan päätyttyä vanhaan normaaliin – aihe vaatii lisää tutkimusta. Samoin jatkotutkimusta kaipaavat esimerkiksi kultasepänalan luottamusneuvosto ja sen rooli jalokivien maahantuonnissa ja jakelussa.

FM, kultaseppä, gemmologi Mia Haittoniemi on väitöskirjatutkija kulttuurihistorian oppiaineessa Turun yliopistossa. Hän tutkii väitöskirjassaan synteettisten jalokivien merkityksiä Suomessa 1900–1960-luvuilla. Kirjoittaja kiittää kahta anonyymiä vertaisarvioijaa, J@rgonian toimituskuntaa, 1800- ja 1900-luvun kulttuurihistoria -tutkimusryhmää sekä Tila ja materiaalisuus -tutkimusryhmää kommentteista.

Viitteet

[1] Synteettisiä jalokiviä hyödynnettiin myös teollisuudessa esimerkiksi hionta-aineina ja laakereina. Synteettisten jalokivien historiaa niiden teknisen hyödyntämisen osalta on tutkittu melko vähän ja tieto on sirpaleista. Joitakin mainintoja kvartsin ja korundin varhaisesta hyödyntämisestä tekniikassa ks. esim: Thompson 2012, 141–144, 166; Vaupel 2015.

[2] Koruissa käytettävät kivet oli aiemmin tapana jakaa jalokiviin (timantti, rubiini, safiiri, smaragdi, helmi ja mahdollisesti opaali) ja puolijalokiviin (muut). Nimitystä puolijalokivi [nyk. korukivi] pidettiin kuitenkin vanhentuneena jo 1960-luvun alussa (ks. Heikkilä 1961, 1). Keinotekoinen jalokivi voi olla mitä tahansa ihmisen valmistamaa ainetta (esim. lasi, muovi), mutta synteettisen jalokiven koostumuksen, rakenteen ja ominaisuuksien tulee, pienin poikkeuksin, olla sama kuin vastaavan luonnossa syntyneen jalokiven. Suomessa synteettisistä jalokivistä käytettiin myös nimitystä ’keinotekoinen’, vaikka jalokiviasiantuntijat suosittelivat termiä synteettinen, joka vakiintuikin käyttöön 1930-luvulla (Haittoniemi 2024b, 12–15, 23). Vanhentunut ilmaus jäi tullitariffinimikkeistöön, jota jalokivien nimitysten osalta kritisoitiin muutenkin (ks. Eino Aarne, Gemmologisen nimikkeistön kehitys Suomen tullitariffissa, *Ksl* 6/1962, 170–174). Tullinimikkeessä ’keinotekoiset’ viittaa tulkintani mukaan synteettisiin kiviin.

[3] Vuoden 1960 tulliuudistuksessa synteettisistä jalokivistä alkoi kertyä yksilöidympää tilastotietoa.

[4] Jalokivien ja korujen kulutukseen on vaikea päästä kiinni, sillä pienenä tuoteryhmänä niitä on hankala yksilöidä tutkimuksissa. Yksityisen kulutuksen osalta ne sisältyvät vaatetuksen pienimpään alaryhmään ’muut henkilökohtaiset esineet’, johon niiden lisäksi sisältyy kaikenlaista kulutustavaraa, kuten sateenvarjot, käsilaukut ja rannekellot (Laurila 1987, 14).

[5] Artturi Lehtinen (1896–1966) ja Verner Lindgren (1887–1972), joihin viitataan lisenssitoimikunnan yhteydessä, toimivat sisällä organisaatiossa, josta kirjoittivat. Lehtinen oli muun muassa lisenssitoimikunnan jäsen vuosina 1939–1948 ja puheenjohtaja vuosina 1951–1953. *Aikalaiskirja* 1954, 459–460. <https://runeberg.org/kuka/1954/0459.html> [12.6.2025]. Lindgren toimi muun muassa lisenssitoimiston johdossa 1939–1953. *Aikalaiskirja* 1954, 484. <http://runeberg.org/kuka/1954/0484.html> [6.6.2025]. Lehtisen ja Lindgrenin artikkelit edustavat vähäistä lisenssitoimikunnan toiminta-ajasta julkaistua kirjallisuutta ja siksi olen käyttänyt niitä tutkimuksessani. Aikalaiskirjoittajina (Lehtinen) ja sisäpiirin toimijoina heidän näkemystensä voi kuitenkin tulkita heijastelevan lisenssitoimikunnan näkemyksiä.

[6] Vuonna 1947 anomuksia jätettiin 180 600 kappaletta. Vuoden 1953 elokuuhun mennessä oli jätetty 154 800 anomusta. (Lindgren 1963, 84.)

[7] Kultaseppä Unto Kantola (1914–1978) toimi muun muassa Suomen Kultaseppien Liitto ry:n johtokunnassa ja Käsi- ja Pienteollisuusliiton toimikunnassa (*HS* 48/1964,

8). Hän oli myös *Kultaseppien lehden* pitkäaikainen pakinoitsija nimimerkillä Kalle Kulta (Ksl 9–10/1951, 182.) Hänen ajoittain kärkeviä, luvussa viisi lainaamiani, pakinoita tuleekin arvioida tältä pohjalta: hän edusti työnantajan näkökulmaa ja oli hyvin informoitu käsi- ja pienteollisuuden tilasta.

[8] Kolmessa anomuksessa oli kaupanimityksenä synteettisten ohella mainittu puolijalokivet (Jalotukku Oy, Suomen Kultaseppäalan Valmistajat r.y., G. Buchert Oy). Niistä vain Jalotukun anomus hyväksyttiin, sekin huomattavasti anottua pienempänä, mutta se luultavasti hiukan vääristää maahantuonnin kokonaismäärää. Mainittujen 22 anomuksen lisäksi löytyi kolme anomusta, jotka olen rajannut tarkastelun ulkopuolelle: Kello-Tukku Oy:n anomus, jossa oli nimikenumero 61-003, mutta kaupanimitys [kellon]kiviä; Perkko Oy:n anomus kaupanimityksellä ”synteettiset jalokivet”, mutta ei nimikenumeroa 61-003; Kello-Yhtymä Oy:n anomus numerolla 61-003 ja kaupanimityksellä ”synteettiset kivet”, mutta molemmat oli viivattu yli.

[9] Tarkka summa on 5 955 922 mk, mutta anomusten merkinnät ovat ajoittain epäselviä ja summia ei aina ole pyöristetty loogisesti. Epävarmuustekijä on myös edellisessä viitteessä mainittu Jalotukun tuontierä. Jos se ei sisältänyt laisinkaan synteettisiä jalokiviä voidaan edellisestä summasta vähentää 11 322 mk. Anomuksissa summat ilmoitettiin cif. markkoina. Cif (Cost, Insurance and Freight) -hintaa sisältää kulut, vakuutukset ja rahdin lastaussataman ja määräsataman välillä, jotka myyjä maksaa. Kaikki artikkelissa ilmoitetut tuontilisenssianomuksia koskevat markkamäärät ovat cif. hintoja.

[10] Kaikki yrityksen vuonna 1953 jättämät anomukset kohdistuivat synteettisiin jalokiviin. 20.10.1953 jätetystä anomuksesta hyväksyttiin vain 1/20 osa ja 20.11.1953 1/6 osa. Anomukset allekirjoitti Olavi A. Ranta, joka toimi Suomen Kultaseppien Liitto ry:n puheenjohtajana vuosina 1950–1951.

Tutkimusaineistot

Arkistolähteet

Suomen Elinkeinoelämän Keskusarkisto (ELKA), Mikkeli

Lisenssitoimikunnan arkisto

Arkistoluettelo

Tuontilisenssianomusten diaari

Tuontilisenssianomukset

Lehdet

Helsingin Sanomat (HS)

116/1949 Tulli vei jalokivet – olivatkin synteettisiä. Kansalliskirjaston digitoidut aineistot, <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/2498010?page=9> [Haettu 4.2.2025].

180/1951, V.K. ja N., Jalokiviä Afrikasta salateitse Suomeen. Kansalliskirjaston digitoidut aineistot, <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/2506594?page=2> [Haettu 4.2.2025].

250/1953 Suuren salakuljetusjutun tuomiot annettu. Kansalliskirjaston digitoidut aineistot, <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/2511903?page=3> [Haettu 4.2.2025].

48/1964, Päivästä päivään, Kansalliskirjaston digitoidut aineistot, <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/2535404?page=8> [Haettu 4.2.2025].

Kauppalehti 223/1949 Oikeita helmiä ei vielä tuoda. Kansalliskirjaston digitoidut aineistot, <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/2660152?page=4> [Haettu 4.2.2025].

Kokkola 129/1950 Kultasepänalakin on edustettuna Kokkolan messuilla. Kansalliskirjaston digitoidut aineistot, <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/2950296?page=4> [Haettu 4.2.2025].

Kultaseppien lehti (Ksl) 8/1945, 5/1946, 7/1949, 10/1949, 1/1950, 2/1950, 8/1950, 7/1951, 8/1951, 9–10/1951, 2/1952, 3/1952, 6/1962.

Sosiaalidemokraatti 133/1949 Jalokivitakavarikko Malmilla. Kansalliskirjaston digitoidut aineistot, <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/1703257?term=Jalokivitakavarikko&term=Malmilla&page=8> [Haettu 4.2.2025].

Suomen Kelloseppä 9–10/1940 Kello- ja kultaseppäalan maahantuottajain luottamusneuvosto. Kansalliskirjaston digitoidut aineistot, <https://digi.kansalliskirjasto.fi/aikakausi/binding/1098798?page=22> [Haettu 7.3.2025].

Kirjallisuus

Aikalaiskirja 1954. <https://runeberg.org/kuka/1954/> [Haettu 6.5.2025].

Aunesluoma, Juhana. 2011. *Vapaakaupan tiellä. Suomen kaupp- ja integraatiopolitiikka maailmansodista EU-aikaan*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1303/Tieto. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Banta, Martha. 2011. Coco, Zelda, Sara, Daisy, and Nicole. Accessories for New Ways of Being a Woman. In *Accessorizing the Body: Habits of Being I*, eds Cristina Giorcelli & Paula Rabinowitz, 82–107. Minneapolis: University of Minnesota Press, <https://www.jstor.org/stable/10.5749/j.ctttv5s2.11> [Haettu 17.6.2025].

Bennett, David & Mascetti Daniela. 2017. *Understanding Jewellery*. First published in 1989 by the Antique Collector's Club. Woodbridge, Suffolk, UK: ACC Art Books Ltd.

Bliss, Simon. 2019. *Jewellery in the Age of Modernism 1918–1940. Adornment and Beyond*. New York: Bloomsbury Visual Arts.

Bycroft, Michael & Sven Dupré, eds. 2019. *Gems in the Early Modern World. Materials, Knowledge and Global Trade, 1450–1800*. New York: Palgrave Macmillan, <https://doi.org/10.1007/978-3-319-96379-2>.

CIBJO Coloured Stone Commission. 2022. *The Gemstone Book*, <https://cibjo.org/wp-content/uploads/2023/01/22-12-22-Official-Gemstone-Book.pdf> [Haettu 2.1.2025].

Giorcelli, Cristina. 2011. Accessorizing the Modern(ist) Body. In *Accessorizing the Body: Habits of Being I*, eds Cristina Giorcelli & Paula Rabinowitz, 1–6. Minneapolis: University of Minnesota Press, <https://www.jstor.org/stable/10.5749/j.ctttv5s2.5> [Haettu 17.6.2025].

Green, Timothy. 1968. *The World of Gold*. London: Michael Joseph Ltd.

Haittoniemi, Mia. 2013. ”Niitä saa nykyään myös keinotekoisina.” *Synteettisten jalokivien merkityksen muodostuminen 1900-luvun alun Suomessa*. Painamaton Kulttuurihistorian pro gradu -työ. Turun yliopisto, Historian, kulttuurin ja taiteidentutkimuksen laitos.

Haittoniemi, Mia. 2024a. Luottamuksen horjuttajat ja modernin korun kumppanit. Synteettiset jalokivet Kultaseppien lehdessä julkaistuissa tukkuliikkeiden mainoksissa vuosina 1926–1959. *Ennen ja nyt. Historian tietosanomat* 24, 4: 34–56, <https://doi.org/10.37449/ennenjanyt.146946>.

Haittoniemi, Mia. 2024b. Kopioita, korvikkeita ja aidon veroisia? Synteettiset jalokivet suomalaisissa kultasepän ammattioppaissa ja jalokivikirjoissa 1900-luvun alusta 1960-luvulle. *Tekniikan Waiheita*, 42, 2: 6–27, <https://doi.org/10.33355/tw.136011>.

Hara, Erkki. 1948. Kertomus Kello- ja Jalometallitukkumyyjät r.y:n toiminnasta vuonna 1947. Teoksessa *Vuosikirja 1947*, 89–95. Helsinki: Suomen Tukkukauppiaiden Liitto.

Heikkilä, Heikki. 1961. *Jalokiviopin pääpiirteitä*. Suomen Kultaseppien Liitto ry.

Heikkinen, Sakari. 1994. *Suomeen ja maailmalle. Tullilaitoksen historia*. Helsinki: Tullihallitus.

Kopisto, Sirkka. 1997. *Moderni chic nainen. Muodin vuosikymmenet 1920–1960*. Helsinki: Museovirasto.

Laati, Iisakki. 1955. *50 vuotta kultaseppien yhteistyötä. Suomen Kultaseppien Liitto 1905–1955*. Helsinki: Suomen Kultaseppien Liitto.

Lane, Kris. 2010. *Colour of Paradise. The Emerald in the Age of Gunpowder Empires*. New Haven and London: Yale University Press, <https://www.jstor.org/stable/j.ctt1npbd1> [Haettu 17.6.2025].

Laitakari, Aarne. 1936. *Jalokivet*. Helsinki: Suomen Kultaseppien Liitto ry.

Laurila, Eino, H. 1987. *Yksityinen kulutus Suomessa ajanjaksona 1880–1980*. Sarja B 52. Helsinki: ETLA.

Lehtinen, Artturi. 1945. Sodanaikaisen ulkomaankaupan säännöstely, kaupan kehitys, rahoitus ja merikuljetukset. Teoksessa *Viisi vuotta kansanhuoltoa*, toim. Untamo Utrio, 176–187. Helsinki: Kansanhuoltoministeriö.

Lindgren, Verner. 1964. Suomen ulkomaankaupan säännöstely. Teoksessa *Kauppa- ja teollisuusministeriö 75 Vuotta II 1888–1938–1963*, 81–134. Helsinki: Kauppa- ja teollisuusministeriö.

Nassau, Kurt. 1980. *Gems Made by Man*. Radnor, Pennsylvania: Chilton Book Company.

Nokki, Janne. 2015. *Haavista verkkoon. Suomen tulli muuttuvassa maailmassa*. Helsinki: Tulli ja Edita.

Paronen Tauno. 1988. *Jalokiven loisto ja työstö*. Hämeenlinna: Kultakeskus oy.

Pihkala, Erkki. 1982. Sopeutuminen rauhaan. Teoksessa *Suomen taloushistoria 2. Teollistuva Suomi*, toim. Jorma Ahvenainen, Erkki Pihkala & Viljo Rasila, 337–361. Helsinki: Tammi.

Teräs, Kari. 2009. *Yritys ja yhteiskunta. Heikki Huhtamäen verkosto- ja sidosryhmäsuhteet*. Historiallisia Tutkimuksia 246. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, <https://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-dor-000617>.

Tillander, Herbert. 1946. *Jalokiviopin perusteet*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Tillander-Godenhjelm, Ulla. 2016. Jalokiviseppäliike A. Tillander. Teoksessa *Suomalainen koru*, toim. Helena Pahlman, Lars Pahlman, Tuula Poutasuo, Päivi Ruutiainen, Ulla Tillander-Godenhjelm & Esko Timonen, 73–117. Helsinki: Tammi.

Thompson, Richard J. Jr. 2012. *Crystal Clear. The Struggle for Reliable Communications Technology in World War II*. IEEE Press. New Jersey: John Wiley & Sons, Inc.

Timonen, Esko. 2016. Kultaseppänä Suomessa. Teoksessa *Suomalainen koru*, toim. Helena Pahlman, Lars Pahlman, Tuula Poutasuo, Päivi Ruutiainen, Ulla Tillander-Godenhjelm & Esko Timonen, 15–72. Helsinki: Tammi.

Vainio-Korhonen, Kirsi. 1994. *Kultaa ja hopeaa mestarien työkirjoissa: Suomen kultasepäntyo Ruotsin ajan lopulla valtakunnallista taustaa vasten*. Väitöskirja, Turun yliopisto. Historiallisia Tutkimuksia 182. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.

Varjonen, Erkki. 2019. ”Antoi viimeisenkin kultasormuksensa.” Kultaesinekeräykseen (1940–1941) lahjoitettujen korujen tuntemattomat vaiheet. *Suomen Museo* 126: 75–90, <https://journal.fi/suomenmuseo/article/view/99957> [Haettu 11.6.2025].

Vaupel, Elisaeth. 2015. Edelsteine aus der Fabrik. Produktion und Nutzung syntetischer Rubine und Saphire im Deutschen Reich (1906–1925). *Technikgeschichte* 82, 4: 285–287, <https://doi.org/10.5771/0040-117X-2015-4-273>.